

پلنگ در تاریخ و ادبیات ایران

است هم سازنده و هم مخرب؛ هم به شدت ترسناک است و هم به شدت دوست داشتنی.

در زبان پهلوی کلمه‌ی پلنگ مانند تلفظ امروز فارسی آن و به صورت Palang بیان شده است. واژه‌ی «پلنگ» از ریشه‌ی اوستایی Parṭa به معنای «جنگیدن» است و واژه‌ی «نبرد» نیز از همین ریشه گرفته شده است: ni.parta.

شواهد به جا مانده از ایران کهن، نشان از جایگاه ویژه پلنگ در ذهن و فرهنگ مردم آن زمان دارد. پلنگ، به عنوان نمادی از قدرت و شجاعت، همواره مورد توجه بوده و استفاده فراوان از نام این حیوان در کتاب‌هایی مانند کلیله و دمنه و در منظومه‌هایی چون شاهنامه فردوسی (تشبیه جنگجویان دلاور به پلنگ) گویای این موضوع است. در شاهنامه اولین بار کیومرث از پوست پلنگ به عنوان تن‌پوش استفاده می‌کند:

کیومرث شد بر جهان کدخدا

نخستین به کوه اندرون ساخت جای

سر بخت و تختش بر آمد به کوه

پلنگینه پوشیده خود با گروه تشبیهات و استعارات در مورد پلنگ بیشتر بر جنبه‌ی قدرت و حمله‌وری و شجاعت این حیوان بنا شده است:

ز پاسخ بر آشت و شد چون پلنگ

ز آهن تنوری بفرمود تنگ

●●●

با همت باز باش و با کبر پلنگ

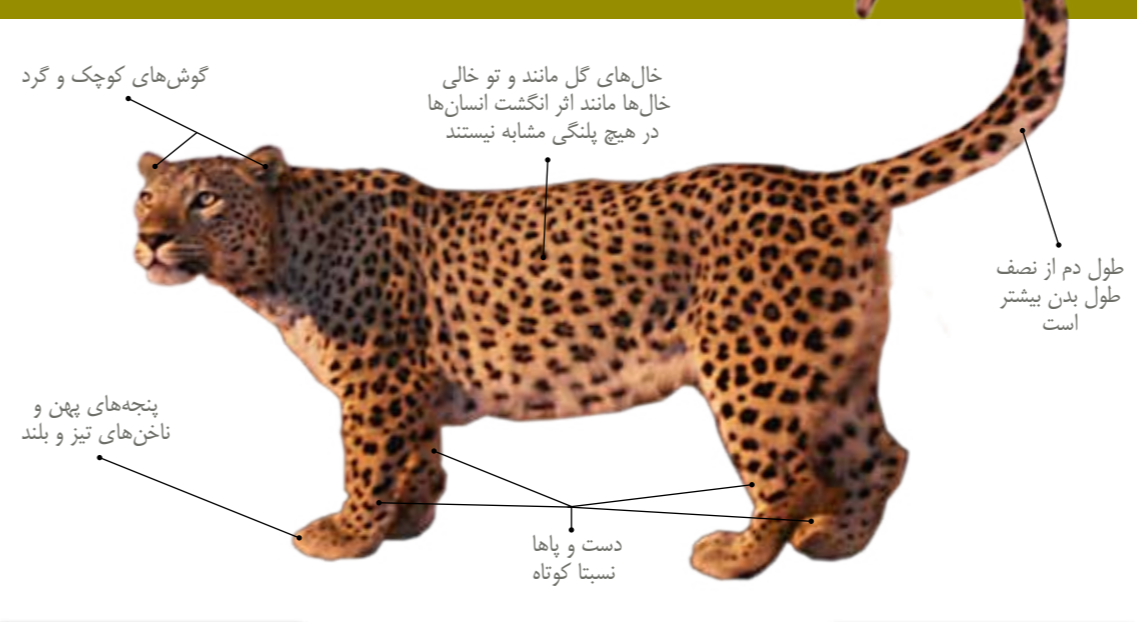
زیبا به‌گه شکار و پیروز به جنگ در زمان هخامنشیان و ساسانیان نیز، پرچم ملی و نظامی ایران، که به درفش کاویانی مشهور و مایه پیروزی بر دشمنان بوده است، از پوست پلنگ ساخته شده بود.

در حوزهٔ باستان شناسی نیز، می‌توان به ظروف و پلاک‌های سنگی با نقوش بسیار ظریف از موجوداتی چون عقاب، عقرب و پلنگ اشاره کرد؛ از جمله در آثار کشف شده در حوزه‌ی تمدن جیرفت، که نظیر آن‌ها در هیچ یک از محوطه‌های باستانی جهان کشف نشده‌است. مهم‌ترین موضوعات منعکس شده بر روی ظروف سنگ صابونی فرهنگ هلیل‌رود نیز صحنه‌های نبرد حیوانات گربه‌سان نظیر شیر و پلنگ با مارهای عظیم الجثه یا نبرد شیرها با گاوهای تنومند کوهان‌دار است.

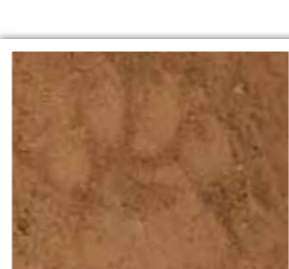
در داستان های کهن ایرانی آمده: «پلنگ حیوانی بسیار مغرور است که در شب‌های مهتابی بر بلندترین جای ممکن می‌ایستد تا به ماه برسد اما چون ماه را بالاتر از خودش می‌بیند، می‌جهد، چنگ به آسمان می‌زند، آنقدر که از بلندی پرت می‌شود و جان می‌دهد.»

مشخصات ظاهری

طبیعت ایران، پلنگ ایرانی صفحه دو

خال‌ها از کنار هم قرار گرفتن دو تا پنج لکه سیاه در اطراف ناحیه‌ای هم‌رنگ یا نارنجی‌تر از رنگ بدن، تشکیل شده است. سر، گردن، روی دست‌ها و پاها و زیر بدن از خال‌های توپیر پوشیده شده است.

ناخن‌ها، که مهم ترین اسلحه گربه سانان است، قابل جمع شدن هستند و برای جلوگیری از کند شدن، درون غلافی قرار می‌گیرند. بنابراین در ردپای گربه‌سانان اثر ناخن‌ها مشاهده نمی‌شود.

در گونه‌های مختلف سرگین‌ها از نظر شکل و اندازه با هم متفاوتند. در اکثر گوشتخواران سرگین لوله‌ای شکل است. در سگ‌سانان انتهای سرگین نوک تیز ولی در گربه‌سانان معمولاً کمی گرد است.

سلسله	<i>Animalia</i>	جانوران
شاخه	<i>Chordata</i>	مهره‌داران
رده	<i>Mammalia</i>	پستانداران
راسته	<i>Carnivora</i>	گوشتخواران
خانواده	<i>Felidae</i>	گربه‌سانان
جنس	<i>Panthera</i>	گربه‌سان بزرگ
گونه	<i>pardus</i>	پلنگ
زیر گونه	<i>soxicolor</i>	–
نام عمومی	Persian leopard	پلنگ ایرانی

رده‌بندی پلنگ ایرانی (Persian leopard)

گربه‌سانان در میان گوشتخواران کمترین تعداد دندان را (۲۸ تا ۳۰ عدد) دارند. دندان‌های گربه‌سانان، آن‌ها را قادر می‌سازد طعمه را گرفته و متوقف سازند.

مشخصات زیستی

پلنگ‌های ایران زیرگونه‌ی *Saxicolor Panthera pardus* هستند.

در زبان لاتین به معنی رنگ سنگ است. پلنگ ایرانی با رنگ پوست مایل به خاکستری خود از زیباترین و بزرگ‌ترین پلنگ‌ها محسوب می‌شود. بزرگترین پلنگ‌های آفریقایی حداکثر ۴۵ کیلو دارند، اما پلنگ‌های ایرانی بعضاً بیش از ۹۰ کیلوگرم وزن دارند،که این مقدار معادل وزن یک شیر ماده است. بدن نرم و قابل انعطاف پلنگ او را قادر به بالا رفتن از صخره‌ها و درختان کرده است. شنوایی و بویایی این حیوان قوی است و با قدرت بدنی فوق‌العاده می‌تواند طعمه‌ای با سه برابر وزن خود را از صخره و درخت بالا ببرد. این حیوان دارای دست و پای قوی با پنجه‌ها و ناخن‌های تیز و بلند، موهای نرم، گوش‌های کوتاه و دم دراز است، طول دم معمولاً از نصف طول بدن جانور بیشتر است. دوران بارداری پلنگ حدود سه ماه است. زایمان در اواسط بهار در غارها و شکاف سنگ‌ها انجام می‌شود. پلنگ بین دو تا سه بچه می‌زاید. چشم توله‌ها بعد از ده روز باز می‌شود. توله‌ها تا سه ماهگی شیر می‌خورند. طول عمر پلنگ‌هایی که در اسارت در باغ وحش‌ها نگهداری می‌شوند معمولاً تا ۲۰ سال است ولی در طبیعت طول زندگیشان کوتاه‌تر خواهدبود. پلنگ از جانورانی است که دارای قابلیت‌های بسیاری در استتار، تنوع زیستگاه و تنوع غذایی است، به همین دلیل نیز این حیوان در مقایسه با گونه‌های دیگر گربه‌سان همچون شیر و ببر از توانایی بیشتری در تطابق با محیط اطراف برخوردار است.

ویژگی‌های رفتاری

پلنگ ایرانی دشمن طبیعی ندارد و روز فعال است. ولی در جاهایی که احساس خطر کند فقط شب‌ها و آن هم با احتیاط ظاهر می‌شود. این حیوان بسیار پنهان کار و زیرک است و در میان گربه‌های بزرگ شاید یکی از بهترین کمین کننده‌ها باشد که می‌تواند با سرعت ۶۰ کیلومتر در ساعت بدود، اما معمولاً بی صدا و آرام حرکت می‌کند. قادر است **۶ متر** به صورت افقی و **۳ متر** به صورت عمودی بپرد. پلنگ ایرانی این توانایی را دارد که بدون دیده شدن به شکار خود بسیار نزدیک شود و سپس با پنهان شدن و پرش، پس گردن یا گلوی طعمه را به دندان بگیرد. بعد از کشتن شکار برای رفع گرسنگی چند تکه از آن را می‌خورد و غذای اضافی خود را به روی درختان می‌برد و یا در شکاف سنگ‌ها و یا زیر شاخ و برگ‌ها پنهان می‌سازد و در زمان گرسنگی به سراغشان می‌رود. این حیوان به شدت از انسان می‌ترسد و به محض دیدن انسان مخفیانه فرار می‌کند، مگر اینکه خود یا توله‌هایش توسط انسان تهدید شوند. پلنگ از قابلیت استتار خوبی برخوردار است و خود را با شرایط زیستگاه‌های مختلف سازش می‌دهد. پلنگ تک‌زی و دارای قلمرو کاملاً مشخصی است و از قلمرو خود دفاع

غذای پلنگ‌ها بسیار متنوع است و از انواع پستانداران مثل گراز، کل و بز، قوچ و میش، آهو و گوزن و حتی جوندگان، پرندگان، خزندگان، ماهی‌ها و حشرات تغذیه می‌کند.

می‌کند این جانور در زمان‌ها و مکان‌های مختلف نشانه‌های گوناگونی را به جای می‌گذارد تا قلمرو خود را به سایر جانداران بشناساند. این نشانه‌ها عبارتند از : بو، مدفوع، ادرار، خراشیدگی بر روی درخت و زمین، له‌شدگی پوشش گیاهی (محل غلتیدن پلنگ).

قلمروطلبی پلنگ

قلمروطلبی رفتاری است که حیوانات برای نشان‌دادن مرز محل زندگی خود به حیوانات رقیب و مهاجم انجام می‌دهند و در واقع نوعی اخطار است تا جانور رقیب وارد این مرز نشود. یکی از جالب‌ترین ویژگی‌های پلنگ ویژگی قلمرو طلبی آن است، به طوری که در قلمرو هر پلنگ نر جنس همسان دیگری نمی‌تواند وارد شود در حالیکه قلمرو جنس ماده با جنس نر امکان همپوشانی دارد. به طور کلی، وسعت قلمرو پلنگ به عوامل گوناگونی چون جنسیت، سن، غنی بودن محل زندگی از نظر طعمه و غیره بستگی دارد. پلنگ‌ها به طور مداوم به اطراف قلمرو خود سرکشی می‌کنند و سراسر مرزهای آن را با نشانه‌های گوناگون نشانه گذاری می‌کنند.

همانطور که در تصویر بالا مشاهده می‌شود این عکس به وسیله دوربین تله‌ای، در پارک ملی بمو گرفته شده است. دوربین تله‌ای وسیله ایستت برای ثبت تصویر از حیات وحش و آگاهی از حضور و شناسایی آن‌ها.

زیستگاه پلنگ ایرانی

پلنگ ایرانی در اکثر زیستگاه‌های کشور، اعم از جنگلی، کوهستانی، بیابانی، استپی و در ارتفاعات البرز تا تپه ماهورهای کویر مرکزی، از ارتفاع صفر تا نزدیک ۴۰۰۰ متر از سطح دریا، هر کجا که طعمه مناسب، به خصوص کل و بز وجود داشته باشد، زندگی می‌کند. پلنگ ایرانی گونه رایج و تقریباً ساکن همه زیستگاه‌های ایران به جز دشت‌های باز و زمین‌های کشاورزی است. ایران پناهگاه بزرگ‌ترین جمعیت پلنگ ایرانی در خاورمیانه است. این گونه در کشورهای همسایه ایران از جمله ترکمنستان، افغانستان و … که دارای اقلیم و چشم اندازهای بسیار متنوعی هستند، یافت می‌شود. این گونه در ۲۵ سال گذشته، در بسیاری از مناطق این گستره وسیع به طور کامل منقرض شده و در سایر مناطق نیز جمعیت آن کاهش محسوسی داشته‌است. در حال حاضر، مهم‌ترین زیستگاه‌های پلنگ ایرانی در ایران، پارک ملی گلستان در استان گلستان، پارک ملی تندوره در استان خراسان رضوی، پارک ملی بمو در استان فارس و چندین زیستگاه دیگر است.

پارک ملی بمو

رشته کوه بمو ادامه‌ای از سلسله جبال زاگرس در استان فارس است که در شمال شهر شیراز، نزدیک پایتخت باستانی امپراتوری هخامنشیان، در جهت شمال‌غربی – جنوب‌شرقی امتداد دارد و دشت شیراز را از دشت مرودشت جدا می‌کند. این منطقه دارای سه رشته‌کوه موازی است که در جهت شرقی – غربی گسترش یافته و دشت‌های تپه ماهوری میان این رشته کوه‌ها قرار گرفته‌اند. مرتفع‌ترین قله آن «کل اسد» ارتفاعی حدود ۲۶۶۱ متر دارد. این منطقه از دو نوع زیستگاه دشتی با علفزارهای خشک و نیمه خشک و کوه‌های صخره‌ای تشکیل شده‌است. این منطقه، با مساحتی حدود ۴۸۰۰۰ هکتار، به صورت رسمی از سال ۱۳۴۶ حفاظت می‌شود و از سال ۱۳۴۹ به پارک ملی ارتقاء یافته است. این پارک ملی دارای گونه‌های متنوع گیاهی و جانوری است؛ از جمله مهم‌ترین گونه‌های گیاهی آن بادام و انجیر و مهم‌ترین گونه‌های جانوری آهو، قوچ و میش، کل و بز، کفتار، تشی، پلنگ ایرانی، سبز قبای هندی و شاهین است. پلنگ ایرانی بزرگترین گوشتخوار این پارک است و دیگر گوشتخواران بزرگ منطقه گرگ، کفتار و گربه وحشی هستند. این منطقه یکی از زیستگاه‌های قدیمی و شناخته شده پلنگ ایرانی در کشور ماست، که به علت کاهش جمعیت این زیرگونه در جهان، مورد پژوهش متخصصان حیات وحش قرار گرفته است. امروزه این پارک ملی به وسیله نواحی شهری در حال توسعه و سایر فعالیت‌های انسانی، که هر روز زمین‌های بیشتری از پارک را مورد تجاوز قرار می‌دهند، محصور شده است.

طبیعت ایران، پلنگ ایرانی صفحه چهار

- احتمالاً حضور ندارد.
- احتمالاً حضور دارد.
- قطعاً حضور دارد.

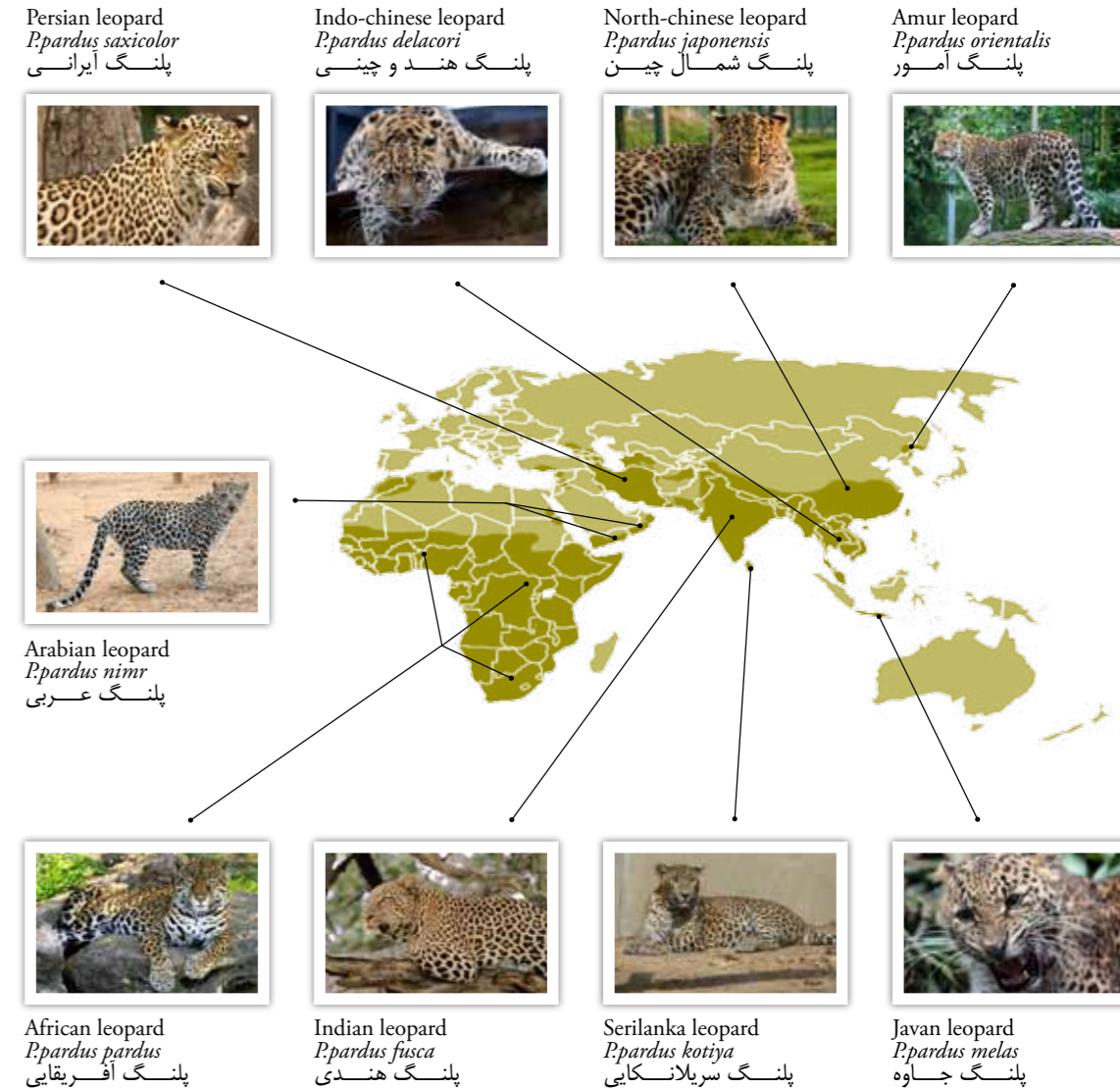
در پارک‌های ملی مانند پارک ملی بمو از حیات وحش و پوشش گیاهی طبیعی و به ویژه از جانوران و گیاهانی که در خطر نابودی هستند محافظت می‌شود. این نوع پارک‌ها جایگاه مناسبی برای پژوهش جانور شناسان، گیاه‌شناسان، زیست‌شناسان و زمین‌شناسان هستند. عکس: ارش قدوسی

طبیعت ایران، پلنگ ایرانی صفحه سه

طبیعت ایران، پلنگ ایرانی صفحه یک

زیر گونه‌های متفاوت پلنگ در جهان

طبیعت ایران، پلنگ ایرانی
صفحه پنج

گره‌های بزرگ پراکندگی گسترده‌ای در آفریقا، مرکز آسیا، هندوستان، سریلانکا، اندونزی، آسیای شرقی و آمریکای مرکزی دارند ولی جمعیت آن‌ها در بسیاری از این محدوده‌های زیستی به دلیل تخریب زیستگاه و شکار در حال کاهش است.

در سال ۲۰۰۱ تعداد ۹ زیرگونه از پلنگ (*Panthera pardus*) در سراسر محدوده پراکنش آن شناسایی شده‌است.

تهدیدات

متخصصان محیط‌زیست بر این باورند که ریشه نگرانی‌ها از انقراض این گونه نادر در جهان از نا آگاهی مردم نسبت به این جانور برمی‌گردد. به طور کلی می‌توان عوامل تهدیدکننده بقای پلنگ ایرانی را به دو دسته تهدیدهای زیستگاهی و تهدیدهای غیر زیستگاهی تقسیم کرد.

تهدیدهای زیستگاهی

تخریب زیستگاه و نامن شدن پناهگاه‌های حیات‌وحش ریشه در عوامل گوناگونی دارد:

- تخریب زیستگاه: تغییر کاربری زمین، توسعه کشاورزی، ایجاد مراکز مسکونی، وجود روستاها در مناطق تحت حفاظت، تجزیه زیستگاه، افزایش جمعیت انسانی، توسعه شهری و روستایی، نزدیکی به مناطق شهری، ساختمان سازی، توسعه فعالیت‌های انسانی نامتناسب با ظرفیت منابع زیستگاه، بهره برداری‌های بی‌رویه و بهره‌برداری‌های صنعتی، افزایش تعداد دام بدون توجه به ظرفیت محیط، در تخریب گیاهان نقش موثری داشته و این به نوبه خود به از بین رفتن سم‌داران وحشی که مهمترین طعمه پلنگ هستند منتهی شده است.

- خشکسالی و شرایط اقلیمی نامساعد.

عدم آگاهی عمومی از لزوم حفظ تنوع‌زیستی و همچنین تعارضات مستقیم با حیات‌وحش و زمین‌های مناطق حفاظت‌شده باعث بروز معضلاتی بسیار جدی در این مناطق شده است.

عکس: طاهر قدیریان

- جاده‌کشی، توسعه راه‌های ارتباطی، و همچنین توسعه راه‌های روستایی.
- ایجاد تاسیسات پالایشگاه، پادگان‌ها و مراکز نظامی و انتظامی، شبکه انتقال نیرو، استقرار و توسعه صنایع.
- عدم آشنایی عمومی با فرهنگ زیست محیطی.

آموزش زیست محیطی سبب ارتقاء سطح آگاهی مردم در مورد تأثیرات تخریب محیط زیست جهان بر زندگی آنان می‌گردد. این آموزش‌ها به مردم می‌آموزد که حفاظت از منابع طبیعی باید در همه سطوح زندگی مورد توجه قرار گیرد، زیرا توسعه اقتصادی و اجتماعی در گرو حفاظت محیط‌زیست است.

عکس: آرش قدوسی

وضعیت کنونی پلنگ ایرانی

اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت (IUCN) مطابق آخرین ارزیابی خود، در سال ۲۰۰۸، پلنگ ایرانی را در فهرست سرخ خود قرار داده و در ایران آن را به عنوان گونه‌ای در خطر انقراض (Endangered) اعلام کرده است. جمعیت این گربه‌سان زیبا در زیستگاه‌های طبیعیش به حدی کاهش یافته که مشاهده آن برای علاقه‌مندان حیات‌وحش، یک آرزوی دست نیافتنی شده است. لازم به ذکر است که بیشترین جمعیت جهانی آن در ایران وجود دارد و بر همین اساس نیز هرگونه تجارت پلنگ‌ایرانی طبق قوانین بین‌المللی در ایران ممنوع است. تعدادی از محققان و متخصصان در سال‌های اخیر مطالعه تخمین جمعیت پلنگ‌ایرانی در پارک ملی بمو را با استفاده از دوربین‌های تله‌ای و سایر فعالیت‌های حفاظتی و تحقیقاتی با عنوان پروژه حفاظت از پلنگ‌ایرانی آغاز کرده‌اند.

دو هدف کلی این پروژه

۱- بررسی وضعیت پلنگ‌ایرانی در پارک ملی بمو.

۲- اجرای برنامه دراز مدت حفاظت از پلنگ‌ایرانی در پارک ملی بمو و سایر مناطق ایران.

از فعالیت‌هایی که تاکنون در این پروژه انجام شده است می‌توان به این موارد اشاره کرد: ● تخمین اندازه، ساختار و جمعیت پلنگ در پارک ملی بمو. ● ارتقا سطح آگاهی عمومی، محیط‌بانان و جوامع

● با توجه به تعداد اندک پلنگ‌های باقیمانده در مناطق، با شکار هر یک از آن‌ها طعمه سنگینی به نظام ژنتیکی این گونه در حال انقراض وارد می‌شود

اگرچه پلنگ نسبت به سایر گربه‌های وحشی زیستگاه گسترده‌ای دارد و انعطاف پذیری زیادی در ارتباط با طعمه و زیستگاه از خود نشان می‌دهد، بیم آن می‌رود که در آینده‌ای نه چندان دور با کاهش شدید جمعیت آن در ایران مواجه شویم.

گره‌سازان نقش عمده‌ای در کنترل جمعیت چوندگان، خرگوش‌ها، علف‌خواران و از بین بردن حیوانات پیر و مریض بر عهده دارند.

طبیعت ایران، پلنگ ایرانی
صفحه آخر

محلی اطراف مناطق حفاظت‌شده در جهت کاهش تعارضاتی چون شکار پلنگ، شکار طعمه‌ها و تخریب زیستگاه. ● آموزش اکوتوریسم به عنوان ابزاری برای حفاظت از مناطق در آینده. ● آموزش ۱۲۰۰ دانش آموز ۱۰ الی ۱۴ سال ساکن روستاهای اطراف پارک ملی بمو. ●

منابع:

ضیایی، هوشنگ. ۱۳۷۸. راهنمای صحرایی پستانداران ایران، کانون آشنایی با حیات وحش

پروژه پلنگ ایرانی، گزارش سالانه ۱۳۸۷-۱۳۸۶ انجمن طرح سرزمین. موزه تاریخی شهر جیرفت.

Kiabi B.H., Dareshouri B.F, Ghaemi R.A. and Jahanshahi M. 2002. Population status of the Persian leopard (*Panthera pardus saxicolor* Pocock, 1927) in Iran. Zoology in the Middle East. A.Ghoddousi, A. Kh. Hamidi, T. Ghadirian, D. Ashayeri, M. Hamzehpour, H. Moshiri, H. Zohrabi and L. Julayi, Territorial marking by Persian Leopard (*Panthera pardus saxicolor* Pocock, 1927) in Bamu National Park, Iran. Zoology in the Middle East. <http://www.iucnredlist.org> <http://www.arkive.org/threatened-species>

گروه گردآوری:

شادی توکلی‌مهر، علی ترک قشقایی

طراح گرافیک: پویان محسنی‌نیا

ویراستار: سحر مازیار

بسامکاری: امیرحسین خالقی حمیدی، آرش قدوسی، حامد مشیری

شماره پروژه: ((123)) 09/14/IRAF/OP4/SGP/IRA))

تاریخ انتشار: دی ۱۳۸۸

آدرس: ایران - تهران ۱۶۸۹۷۳۳۶۷

تلفن: ۰۲۲۸۲۳۲۸۹ (۰۹۸۲۱)

www.plan4land.org | info@plan4land.org

وضعیت حفاظتی
پلنگ ایرانی در جهان

منقرض شده
EX

گونه‌های باقی مانده در اسارت
EW

در آستانه انقراض
CR

در معرض خطر
EN

اسیب پذیر
VU

تهدید پذیر
NT

نگرانی کمتر
LC

اطلاعات کافی نیست
DD

وضعیت گونه ارزیابی نشده
NE

حیات وحش ایران

Persian Leopard پلنگ ایرانی

لیست سرخ اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت (IUCN) در سال ۱۹۶۳ میلادی جهت نشان دادن وضعیت حفاظتی گونه‌های گیاهی و جانوری سراسر جهان به وجود آمد، این فهرست دارای ضوابطی برای ارزیابی میزان خطر انقراض هزاران گونه و زیرگونه در جهان است.
عکس جلد: دوربین تله‌ای (پارک ملی بمو)